

3.

HÚN VAR BJARGIÐ - MARGRÉT DORBJÖRG JENSEN.

Það er hvíld og unaðsrík gleði að hugsa um móður sína. En það er erfitt að tala um hana, a.m.k. við ókunnuga. Ég ræðst þó í að teikna þessa fáu og fátæklegu drætti, úr því að ég var um það beðinn, og af því að mig langar til að halda minningu móður minnar á lofti.

Hún var af fátæku bændafólki komin og aldrei sett til neinna mennta, í þess orðs venjulega skilningi. Faðir hennar, stórbrotið karlmenni, dó ungur frá stórum barnahóp, öllum í ómegð, þegar hún var á þriðja ári. Átti hann þá snoturt bú. En ekkja hans varð skömmu síðar fyrir hverju óhappinu af öðru, og átti brátt lítið annað en fróma og fallega sál, og barnahópinn. Ekkjan brauzt þó áfram og "komst á sveit með Guðs og góðra manna hjálp", eins og hún svo oft, með auðmjúkum og ginnilegum fögnuði, komst að orði, og naut langrar og hamingjuríkrar elli hjá þessari dóttur sinni.

Barnugg kynntist hún ungum pilti. Þau felldu saman ástarhug. Það var, að því er ég best veit, fyrsta og síðasta ást beggja. Þau giftust á unga aldri. Þjuggu í ástriku hjónabandi í 59 ár. Eignuðuat 12 börn. Misstu eitt á fyrsta ári og annað fulltíða. Dóu bæði í hárrí elli.

Heimili þeirra var alltaf mannmargt. Þar var og oft gestkvæmt, einkum meðan maður hennar veitti forstöðu eða rak umfangsmikla sveitaverzlun í fjölmönnum héruðum og saunar einnig eftir að börnin fóru að stálpast.

Hún stjórnaði heimilinu með ró, myndugleik og prýði, en var jafnframt hægri hönd manns síns í óvenju fjölbreyttu, umfangsmiklu og skapandi starfi hans.

Þetta er það sem flestir, sem einhverjar spurnir hafa af móður minni, vita um hana. Það er þó aðeins rammi um mynd þessarar mikilhæfu og elskulegu konu.

Ég get ekki lýst móður minni svo skammlaust sé. Kannske hefði orðgnótt, ást og skáldleg æð manns hennar enzt til þess. En best hygg ég, að mynd hennar hefði notið sín, ef höndin sem skrifaði Njálu, hefði stýrt pennanum.

Ef móðir mín hefði dáið meðan ég var innan við fermingu, held ég, að ég myndi aðeins eiga af henni daufa mynd af einhverju góðu, sem alltaf hjálpaði okkur öllum, þegar eitthvað bar útaf. Ég held hún hafi verið fremur spör á blífuatlot, eða kannske voru hlutirnir, sem skipta þurfti í, bara of margir og annirnir og miklar. Víst er þó um það, að sá, sem einhvers þurfti, hann fékk alltaf nóg. Og aldrei mælti hún styggðaryrði til neins okkar, hvað þá meir, og var þó tilefnið víst oft ærið. Ekkert lyf var til jafns við lófann á mömmu. Þegar hún var nærri var líka enginn hræddur, heldur ekki þeir, sem kjarkminnstir voru. Hún var bjargið. Guð var góður og mikill, úr því hann var enn betri og traustari en mamma.

Síðar eftir að ég kynntsit móður minni betur, sá hversu hún var manni sínum allt í öllu og skjól barna sinna, tengdabarna og barnabarna, og skildi, hvers vegna allir dáðu hana og elskuðu, veit ég, að hefði hún fallið frá meðan ég var í æsku, myndu viðbrigðin hafa orðið sterkari í endurminningunni en sjálf viðkynningin. Ég held, að þá hefðum við systkynin orðið munaðarlaus. Faðir okkar hefði aldrei rétt við eftir það áfall og aldrei fengið notið hugmyndaauðs síns og athafnaþrjár. Það hefði orðið kalt og dimmt á því heimili, líkt sem vetrarharkan á sveitabæ, þar sem orkuvélin molmar.

Mynd móður minnar smáskýrðist fyrir mér, eftir því sem mér óx þroski, og sumt skildi ég best af því, sem faðir minn trúði mér fyrir, eftir að hann varorðinn einmana og átti þá helzta huggun að tala um hana. Hún var fátíður persónuleiki, Mikilúðleg, tíguleg og falleg kona, skapmikil og tilfinningarík, en fámál og still, og svo dul, að enginn mun hafa þekkt hana til fulls. Þykkjubung, ef henni þótti ódrengilega að farið, en jafnlynd, góðlynd, rsöm og sterk, svo öllum leið vel í návist hennar, Óhnýsin í annarra mál og fáskiptin af annarra hag, nema til þess að rétta bágstöddum hjálparhönd. Aldrei vissi ég hana segja ósatt orð eða vera óvirðulega. Hún var sæl kona og farsæl. Innileg og einlæg í gleðinni og mikil í þrengingum og stórri sorg.

Dannig var þessi kona, sem af öllum, sem ég hef kynnt, gat flestu ráðið með fæstum orðum hjá öllum, sem henni kynntust, og það án þess að nokkur eiginlega veitti því eftirtekt. Aldrei man ég til að hún færði fram mörg rök eða gagnrök. Hún sagði kannske "á" eða "er það". Þá trúði hún ekki á málstaðinn, og þá var oftast hollast að skyggjast betur ogan í kjölinn. En ef hún brosti eða kinkaði kolli, var sjálfsagt að herða róðurinn, og þá var brostið nýr og sterkur aflgjafi.

Enginn laut þó þessu mjúka valdi né naut þess jafnt og maður hennar. Lundríki hans og hamslaus viljakraftur rak sig þó kannske stundum á þetta bjarg, en meiddi sig áreiðanlega sjaldan. Enginn þekkti betur, né mat meir, þessa rólegu og öruggu dómgreind en einmitt hann. Og vart geta börn þeirra, né aðrir, er til þekktu, hugsað sér nokkurn málka betri en hún var honum í einu og öllu, enda elskaði hann hana og dáði, leyndi því aldrei og átti enga gleði dýpri og einlægari en þá, að sjá aðra gera hið sama. Gáfumaður, sem kynntist þeim báðum, öllum vanda- lausum betur, á elliárum þeirra, og dvaldi oftmeð þeim langvistum, sagði, að sér fyndust þau alltaf sem væru þau

í tilhugalfínu "þegar hvorugt má af öðru sjá, og hver stund samverunnar ber í sér sinn fögnuð". Og aldrei var gleði manns hennar sannari né aðdáun hand bjartari en einmitt í ellámi, þegar unga fallega stúlkan hans, sem nú var orðin gömul, margreynd, sannmenntuð og gagnmerk kona, sat sem ókrýnd drottning í ríki sínu og stjórnaði öllu og öllum hávaðalaust og nær orðlaust, aðeins vegna þess, hvernig hún var.

Og nú stæyma minningarnar inn á mig, því eins og öll börn góðra mæðra, sem notið hafa langra samvista, á ég að sjálfsögðu unaðsríkar endurminningar um óteljandi smáathurði. Ein og ein segja þær ókunnugum lítið, þótt allar til samans sýni þær ókunnugum myndina af góðu móðurinni. Þær fylla bók eða bækur. En þetta á aðeins að vera stutt grein, helzt sem stytzt. En það skiptir engu. Minningarnar um móður mína lifa jafnt í hugum og hjörtum okkar, sem hana þekktum og áttum, þótt þær öðlist ekki lenga líf með því að skrást á bókfellið. Og svo veit ég heldur ekki, hvort hún vill leyfa mér að segja mikið. Hún vildi aldrei láta tala um sig.

Örfáum skyndimyndum úr lífi þessarar konu ætla ég þó að bregðast upp í þeirri von, að þær skýri og staðfesti orð mín um hana.

Ein fyrsta endurminning mín um móður mína er frá því að faðir manns varð gjaldþroti. Ég þóttist þá skilja, að eitthvað illt vofði yfir okkur. En ég þóttist samt ekkert þurfa að óttast. Það markaði ég á svip og látæði móður minnar. Ég man þetta betur og minnst á það vegna þess, hversu svipuð atvik endurtóku sig á lífsleiðinni.

Mamma var stundum fátæk, stundum rík, af veraldlegum fjármunum. En hún var alltaf eins.

Í Borgarnesi vorum við vel stæð, eftir því sem þá tíðkaðist. Á Akranesi tapaði faðir minn öllu sínu og varð gjaldbrota. Mamma hafði þá 7 börn á örmunum. Samt tók hún fjóra skólupilta á heimilið og seldi þeim fæði og húsnæði. Við þurftum víst peninganna með. Pabbi hafið einhverja umsjón með höndum, en reri jafnframt, öðru hvoru, til fiskjar. Það drýgði björgina.

Nokkrum árum síðar eignaðist hún fallegustu íbúðina í höfuðstaðnum, Ólafrikirkjuveg 11. Henni þótti vænt um þau salakynni, einkum eftir að barnabörnunum fjölgaði. Þar eignaðist hún smátt og smátt stóran hóp af nýjum vinum. Hún gætti þeirra eins og barnanna sinna. Og amman varð elskuð eins og mannan. Nú gat hún veitt öllum hópnum. Það ver hennar yndi. Hún hafði víst mikla hjálp þessi árin. Samt gerði hún alltaf mest sjálf, þótt hún létist aldrei gera neitt. Hún kunni víst að vinna og stjórna í senn.

Síðar valt á ýmsu fyrir henni. Margt breyttist. Eiginlega allt, nema hún. Hún var alltaf eins. Óx aðeins.

Þegar móðir mín var um hálf fimmtugt, gaus upp taugaveikifaraldur á heimili hennar. Tók sótt þessa allt heimilisfólkið, annað en móðir mín, tvö yngstu börnin og amma mín. Stúlkurnar og aðkomufólk var flutt á Landakotsspítalann, og lezt ein stúlkan þar. Ekki vildi móðir mín heyra nefnt að maður hennar eða börn yrðu flutt af heimilinu. Stundaði hún allan hópinn svo að segja dag og nótt, í margar vikur, ásamt blindri móður sinni, en sá jafnframt um tvo yngstu drengina, þá 3ja og 5 ára. Naut hún engrar aðstoðar annarrar en þeirrar að hjúkrunarkona kom kvölds og morgna. Voru þó sjúklingarnir oft allþungt haldnir, og stundum með óráði, margir samtímis. Gekk móðir mín milli sjúklinganna og hlúði að þeim, róleg og ærulaus, á hverju se, gekk. Er trúlegt, að mikið hafi þá reynt á andlegt sem líkamlegt þrek hennar. En aldrei lét hún á því þera, þá fremur en endramer.

Í fyrri heimstyrjöld voru maður hennar og elsti sonur á leið heim frá Englandi, er þýzkur kaubátur sökkti skipi því, er þeir voru á, með tundurskeyti. Þrír menn fórust, en að öðruleyxti komust skipshöfn og farþegar, þar á meðal feðgarnir, heilu og höldnu til Skotlands, eftir 54 stunda siglingu í björgunarbátnum. Fregnin af þessum atburðum barst skömmu eftir að skipið var væntanlegt til Reykjavíkur, og hafði þá enginn ^{haft} áhyggjur af afdrifum þess, a.m.k. ekki umfram það, sem títt var um þær mundir.

Nokkru síðar bárust móður minni boð frá þeim feögum um, að þeir væru væntanlegir heim á tilteknum degi og nú með herskipi. Svo fór þó, að sá dagur leið og nokkrir aðrir, án þess að þeir kæmu. Við eldri börnin vorum orðin mjög áhyggjufull, og ekki að ástæðulausu. Má nærri geta að líkt var um móður okkar. Aldrei varð þess þó vart. En ævilangt man ég gleðiglampann, þegar vinur okkar hringdi frá Grindavík og sagði stórt skip fyrir landi, en bát vera á leið til lands. Vissum við þá, að feðgarnir myndu komnir heilir í höfn. En aldrei vissi ég af hennar eigin orðum, hvorki þá né síðar, hvort hún óttaðist meira eða minna um mann sinn og son.

Þegar faðir minn var hátt á sextugs aldri, lá hann nær ár- langtog mátti þá eigi á milli sjá, hvort sigra myndi, líf eða dauði. Allan þann tíma stundaðimóðir mín hann, en stjórnaði jafnframt heimili sínu, eins og ekkert hefði í skorisr. Og ekki gátum við börnin fundið annað en að hún héldi gleði sinni og treysti því jafnan, að faðir okkar fengi fulla heilsu, sem og varð.

Þegar móðir mín var um sjötugt, var fjárhagur félags þess, er synir hennar áttu og stjórnuðu, orðinn svo þröngur, að lánardrottnarnir kröfðust þess, að skuldir félagsins yrðu m.a. tryggðar með jarðeignum og öðrum fjármunum foreldra okkar. Einn okkar bræðra fór þá upp að Lágafelli, en þar bjuggu gömluhjónin á elliárunum, til þess að ræða málið við þá. Þetta var í skammdeginu og færð í versta lagi.

Þegar upp eftir kom, var málið skýrt fyrir foreldrum mínu, Faðir minn var, ~~sem~~ oftast, skjótur til svars. En gamla konan var að þessu sinni ekkert seinni til. Hún sagði bara: "Því ert þú að brjótast upp eftir í þessu veðri? Eins og þetta sé ekki sjálfsagt". Þá var það mál útrætt. Gömlu hjónin höfðu veðsett allar eignir sínar til tryggingar vantryggðum skuldum sona sinna.

Ekki vissum við börnin, að móðir okkar ynni einu öðru fremur, nema ef vera skyldi yngsta syni sínu. Hann var og yngsta barnið. Hann féll frá um þrítugt, frá konu og þrem kornungum börnum. Ég held henni hafi verið það þyngar áfall en flest annað, er hana gat hent. Ég veit ekki hvað af sorg hennar faðir minn sá, eða hin unga ekkja. Aðrir kunna af því fátt að segja.

Mér fannst oft sem móður minni væri unun að því að hafa sem flesta afkomendur sína hjá sér. Eftir að hún flutti að Lágafelli, átti hún þess minni kost en meðan hún bjó á Frikkirkjuveg 11. Ein síðasta myndin, er ég geymi af þessari gleði hennar, var á áttæðisásmæli manns hennar. Voru þá gömlu hjónin umkringd ást barna, barnabaraa og barnabarnabarna, auk annarra venzlamanna. Þá held ég að ekkert hafi skyggt á gleði hennar annað en fjarvist þeirra mörgu, er erlendis ~~du~~ldu og gátu því ekki setið hófið. Blíð og fögur gleði gömlukonunnar verður víst flestum, er með henni ^{voru} það kvöld, ógleymanleg, engu síður en styrkleiki hennar gagnvart hversgagslegum viðburðum.

Það amaði aldrei neitt að móður minni. Henni leið alltaf vel, - eða svo sagði hún. - Hún var víst heilsugóð, en væntanlega leið henni líkt og öðrum. Stundum vel. Stundum illa. En hún kvartaði aldrei, og játaði heldur ekki, þótt á hana væri gengið, ef einhver ætlaði að eitthvað væri að.

Þetta er fagur kostur. En hann kostaði hana lífið að lokum og raunar mann hennar líka. Hún tók sjúkleika, sem að öllum líkindum hefði verið vel viðráðanlegur, ef leitað hefði verið lækninga í tæka tíð. Hún sagði engum frá óþægindum sínum fyrr en um seinan. Sjálf sá hún þá, hvert stefndi. Hvorki sú vitneskja, né langar líkamlegar þjáningar virtust fá á hana. Hún dó án þess að mæla æðruorð. Er ég þó sannfærður um, að hugsunin um raunir hans, sem eftir varð, hafa kvalið hana. - Þær stóðu í tvö ár. Þá fékk hann lausn, að vísu í hárrí elli, en þó fyrir aldur fram. Hann dó af sorg.

Valtýr Stefánsson, ritstjóri, lýkur gullfallegum minninguorðum um móður mína þannig:

"Þegar ég fyrir nokkrum árum, innti Thor Jensen eftir því, hvort hann hefði haft konu sína í ráðum með sér í störfum hans og meiriháttar fyrirætlunum um dagana, gat hann ekki varizt brosi yfir ókunnugleik mínum.

"Allt okkar líf", sagði hann, "hefur verið eitt samtal". Betur varð ekki komið orðum að hinu rétta svari.

Það verður hverjum manni minnisstætt, sem hefur fengið tækifæri til að kynnst svo fögru ævikvöldi, sem hjónanna á Lágafelli. Er þau litu yfir farinn veg, yfir skýn og skugga ævinnar, blasti við þeim, að við hvert fótínál höfðu þau leitað að óskum hvors annars, til þess að graiða götuna, létta áhyggjurnar, leiða hugann í í sólarlönd þjartra vona og endurminninga. Kynni af slíku æviskeiði styrki þá trú, að líf manna geti orðið óslitin sólsskinsstund.

Á fögru sumarkvöldi horfðum við eitt sinn sem oftar, hinn áttæði öldungur og ég, frá Lagafellshæðinni yfir víðar ræktarlendur, fjöll og hálsa og sólblikandi voga, dáðumst að því, hvílíkan yndisleik íslenzlur fjalla- og fjarða-faðmur getur opinberað mannlegu auga í kvöldsólinni. Fá-tækleg orð mín geta litlu lýst af því. Og ekki heldur

hjartans fögnuður húsbóndans, er kona hans birtist honum og brosti til hans í kvölsdikinum. Því hún var það fegursta, sem hann hafði kynnt í lífinu, í sjón og reynd".

Hér segja óvenju fá örð óvenjumikið úr langri sögu þessara gömlu hjóna. Þau kynntust ung og unnust hugástum upp frá því. Unnu hvort að sínu og unnu saman. Áttu langan dag og skiluðu miklu dagsverki.

Hún treysti manninum sínum.

Hann átti aldri neitt ~~jafnýrmett~~ í því trausti.

(Úr bókinni Móðir mín, útg. Bókfellsútgáfan Reykjavík 1949).